

МІЖНАРОДНІ ТА ВСЕУКРАЇНСЬКІ НАУКОВІ КОНФЕРЕНЦІЇ, ПРИСВЯЧЕНІ 90-РІЧЧЮ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1920 рр.

25 жовтня 2007 р. у Чернігові відбулися наукові читання «Українська Народна Республіка – 90 років з дня проголошення», організовані Сіверським інститутом регіональних досліджень, Інститутом національної пам'яті України й Інститутом історії України НАНУ.

Зі вступним словом до учасників заходу звернулися начальник департаменту Інституту національної пам'яті України, д-р іст. наук, професор *В.Ф.Верстюк*, заступник головного редактора газети «Голос України» *Л.Ф.Бровченко* і завідувач відділу історії Української революції Інституту історії України НАНУ, д-р іст. наук, професор *Р.Я.Пиріг*. У ході читань провідні дослідники порушили й обговорили як загальні (історичне значення, уроки) проблеми історії Української революції, так і конкретні питання.

Цілий ряд виступів було присвячено проблемам історії 1917 р. Проф. *А.О.Буравченков* (Київ) у своєму повідомленні проаналізував політичну диференціацію російського офіцерства. Чернігівський дослідник *В.М.Бойко* розглянув риторику перших демократичних виборів в Україні влітку 1917 р., а аспірант Інституту історії України НАНУ *В.В.Скальський* зробив спробу дослідити ієрархію ідентичностей селян українських губерній у 1917 – на початку 1918 рр.

Були порушені й питання історії періоду Української Держави 1918 р. Проф. *Р.Я.Пиріг* зробив доповідь на тему «Між Україною і Росією: кадети в уряді Гетьманату 1918 року». Стосунки Української Держави з державними утвореннями на території колишньої Російської імперії стали темою виступу мол. наук. співроб. Інституту історії України НАНУ *О.І.Лупандіна*.

Діяльності відомого українського діяча *С.Шелухіна* та його історико-правовій концепції самостійності Української держави присвятила свою доповідь канд. іст. наук *Т.С.Осташко* (Київ). Канд. іст. наук *О.Д.Бойко* (Київ) зробила загальний аналіз публікацій із питань історії періоду національно-визвольної боротьби на сторінках «Українського історичного журналу».

О.Б.Кудлай (Київ)

***

Відповідно до указу Президента України «Про заходи з відзначення 90-річчя подій Української революції 1917–1921 рр. та вшанування пам'яті її учасників» від 12 квітня 2007 р. протягом року в державі силами провідних установ Національної академії наук України, центральних і регіональних вищих навчальних закладів було проведено низку конференцій, семінарів, круглих столів, присвячених складній та багатоплановій проблемі історії революції.

20–21 листопада 2007 р. у Києві, в Інституті політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАНУ відбулася міжнародна науково-теоретична конференція «Україна в революційних процесах перших десятиліть ХХ століття», організована Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України та Інститутом історії України НАНУ. У роботі конференції взяли участь 108 осіб, із них 8 академіків, 6 членів-кореспондентів, 43 доктори наук, 39 кандидатів наук; 10 представників Російської Федерації, 2 – Республіки Польща, 1 – Республіки Білорусь, 1 – США.

У фойє інституту було розгорнуто книжкову виставку, присвячену революційним подіям перших десятиліть ХХ ст. Приємно відзначити, що більшість експонованих праць – співробітників інститутів організаторів конференції. У фойє Центрального державного архіву громадських об'єднань України, де проходили засідання III секції, було розгорнуто тематичну виставку архівних документів.

Пленарне засідання відкрив академік *В.М.Литвин*, який привітав учасників конференції та побажав їм плідної роботи. Зі вступним словом виступив академік, директор Інституту історії України НАНУ *В.А.Смолій*. Він акцентував увагу на ролі революцій у суспільно-політичному розвитку держави, наголосивши зокрема, що «концепція Української революції відіграє важливу комунікативну роль у зв'язуванні історій «довгого» ХІХ і «короткого» ХХ століть в єдиний процес модерної

історії України. З одного боку, вона стала завершальним акордом українського національно-визвольного руху XIX ст., а з іншого, – визначила розвиток багатьох процесів української історії XX ст.». Показовим є хоча б той факт, що сучасна Українська держава на початку свого існування неодноразово підкреслювала свою правонаступність з УНР. В.А.Смолій наголосив, що «політична та державотворча складові революції досліджуються найактивніше, проте вони не вичерпують увесь дослідницький діапазон. У цьому можна перекоонатися, навіть ознайомившись із програмою сьогоднішньої конференції».

О.С.Онищенко – академік НАНУ, директор Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського, академік-секретар Відділення історії, філософії та права НАНУ – зачитав привітання учасникам форуму від президента Національної академії наук України Б.Є.Патона.

Після офіційних привітань перейшли до наукових доповідей. Першим із доповіддю «Роль революцій в історичній долі України» виступив академік, віце-президент НАН України *В.М.Литвин*. Акцентуючи увагу на тому, що день початку роботи конференції є днем 90-річчя проголошення Української Народної Республіки, він відзначив, що «цей акт став продуктом нових історичних обставин, динамічного розвитку політичної ситуації на російському постімперському просторі і не був результатом теоретизування». Учений також наголосив, що «Універсал прямо вказував на головні атрибути державності: народ – «український і всі народи України», територія – «землі, заселені у більшості українцями», влада – «давати закони і правити належить нам, Українській Центральній Раді, і нашому правительству – Генеральному Секретаріатові України». Доповідач констатував: «Уже у самій назві «Українська Народна Республіка» заклалися фундаментальні принципи народоправства і демократії» та підсумував: «Без 1917 року був би неможливим і 1991 рік».

Директор Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАНУ, академік *М.В.Попович* виступив із науковою доповіддю «Революції у концепції «добра» й «зла».

У доповіді «Уроки конституційного будівництва в Українській Народній Республіці» академік, директор Інституту держави і права ім. В.М.Корецького *Ю.С.Шемчушенко* підкреслив, що «характерною особливістю Української революції 1917–1924 років було те, що тогочасна Україна намагалася розбудувати свою національну державність у правовому полі». Доповідач окреслив правові аспекти революції, порушив дискусійне питання щодо її легітимності, показав її зв'язок із сучасністю.

Про економічні фактори та чинники революцій розповів академік, директор Інституту економіки й прогнозування НАНУ *В.М.Гець*. Зокрема він констатував, що з позиції економічних показників революція 1917 р. була непотрібною. Аргументом для доведення даної тези є дані перших післяреволюційних років, коли тривалий час радянська статистика основним роком для порівняння економічних показників наводила 1913 р.

Доповідь «Новітні тенденції й актуальні проблеми історіографічного освоєння процесів революційної доби 1917–1920 рр. в Україні» чл.-кор. НАНУ, завідувача відділу етноісторичних досліджень Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України *В.Ф.Солдатенка* було присвячено аналізу основних набутків вітчизняної історіографії, висвітленню головних напрямів теми та виокремленню «білих плям» із даної проблематики. Із найнагальніших принципово важливих завдань, котрі постають перед істориками, В.Ф.Солдатенко виділив наступні моменти: «Необхідно продовжити вивчення процесу історіографічного освоєння досвіду революційної доби 1917–1920 рр., надати цій роботі належної масштабності, комплексності, самодостатності, а результати втілити у серйозній монографії (монографіях), серії спеціальних збірників статей, присвячених окремим аспектам, зрізам, проблемам дуже складного, суперечливого періоду».

Принципово важливо на належному науковому, теоретичному рівні без будь-яких упереджень, ідеологічних розрахунків, кон'юнктурних впливів розв'язати питання про роль національно-визвольних революцій у долі української нації. Реалізація цього завдання може створити надійну методологічну, теоретичну передумову для спрямування зусиль фахівців у конструктивне пошуково-дослідницьке русло, концентрації уваги на визначальних напрямках, найвартісніших моментах історико-революційного досвіду».

Із науковою доповіддю «Процес над політичними діячами Української революції (за новими документами архіву ФСБ Російської Федерації)» виступила провід. наук. співроб. Інституту російської історії РАН (Москва) *Т.С.Бушуєва*, яка висвітлила перебіг судового процесу над діячами Української революції С.Єфремовим, П.Христюком, І.Лизанівським й ін.

«Українська революція: історичне значення та уроки» – тема наукової доповіді д-ра іст. наук, професора, заступника директора Інституту національної пам'яті України *В.Ф.Верстюка*. Доповідач наголосив: «Якщо українська державність упродовж революції не зуміла захистити себе, то це ще не дає підстав для тверджень про повну поразку, а тим більше катастрофу. Соціальні катаклізми, як правило, призводять до занепаду суспільства, ми ж управі говорити про значні позитивні зрушення, які відбулися в стані української нації за роки революції, зокрема – про потужний мобілізаційний вплив на національні сили. Вона сприяла національній консолідації, зростанню самосвідомості, збільшенню чисельності еліти. Окрім того, вона цілком і повністю ліквідувала ганебний статус українців у царській Росії, про що досить влучно сказав ще в березні 1917 р. Михайло Грушевський: «Українського питання вже нема». Є вільний, великий український народ, який «будує свою волю в нових умовах свободи».

Із доповіддю «Стратегічна перспектива України: революційні трансформації чи еволюційний поступ?» виступив чл.-кор. НАН України, директор Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАНУ *Ю.А.Левенець*, який зокрема відзначив: «Політична боротьба ведеться не лише за статус і реальні позиції у структурі влади, а й за увявлення учасників боротьби про соціальний світ і за те, як розширити сферу впливу саме цих увявлень (втілених зазвичай у символічну форму). Значна частина загальних понять, застосовуваних у політичній боротьбі, а, можливо, і всі вони – «клас», «нація», «народ», «інтереси класу», «інтереси народу», «державна», «демократія», «реформа» – несуть у собі чітко виражений символічний зміст. У багатьох випадках з їх допомогою висуваються вирішальні аргументи на користь тієї чи іншої політичної позиції».

Кількість актуальних проблем революційної доби й нашого сьогодення, яких торкнулися у своїх доповідях учені, викласти на кількох сторінках неможливо. Тому, щоб науковці, а також громадськість могли з ними ознайомитися, було прийнято рішення їх опублікувати як другу частину матеріалів конференції. Зазначимо, що першу частину було віддруковано до форуму та роздано всім його учасникам. Приємно також зазначити, що кожен із них, крім збірника «Україна в революційних процесах перших десятиліть ХХ століття» (К., 2007), отримав також колективну монографію відділу етністоричних досліджень Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАНУ «Український вибір: політичні системи ХХ століття і пошук власної моделі суспільного розвитку» (К., 2007), збірник статей «Громадсько-політична діяльність Володимира Винниченка» (К., 2006), індивідуальну монографію *В.Солдатенка* «У пошуках соціальної й національної гармонії», а також колективну працю Інституту історії України НАНУ «Проблеми вивчення історії Української революції».

Особливістю конференції було також те, що впродовж двох днів плідно працювали секції, де тривало заслуховування доповідей. Майже з кожної проблеми відбувалася дискусія.

У першій секції – «Соціальні й національні складові революційних процесів: проблеми взаємозв'язків і взаємовпливів» – узяли участь 29 науковців із різних регіонів України, а також Російської Федерації, Польщі та Білорусі. Розпочалася робота з доповіді «Політична суб'єктність України в контексті європейських революційних процесів перших десятиліть ХХ століття» канд. іст. наук *Ф.М.Медвідя* (Ірпінь). Доповідач намагався екстраполювати українські події на європейські. На питанні висвітлення революційних подій 1905–1907 рр. на сторінках газети «Рада» зупинився аспірант *П.В.Опанашук* (Київ).

Із доповіддю «Українське питання: трансформація й перспективи реалізації в роки Першої світової війни» виступив докторант *В.Д.Яремчук* (Київ), котрий наголосив, що «огляд перебігу подій в роки Першої світової війни засвідчував, що єдиним союзником недержавних народів, у тому числі й українського, залишалася сама війна, яка виснажувала воюючі імперії та сприяла радикалізації національних рухів, насиченню їх державотворчим змістом. Як наслідок цього, український народ весною 1917 р. у Наддніпрянській, а наприкінці 1918 р. в Західній Україні самотужки розпочав національну революцію, які мали радикальним чином вирішити українське питання шляхом створення незалежної української державності».

Про економічні чинники Української революції детально розповіла д-р іст. наук *В.М.Піскун* (Київ). На думку доповідача, їх слід розглядати у таких виявах: 1) програмні засади партій, їх привабливість (тобто відповідність економічному становищу й політичному моменту) для суспільства; 2) реальні організаційні заходи, що їх проводили уряди України з метою контролю території, організації виробничих відносин та створення відповідної системи оподаткування як визначальних засобів для втілення в життя політичних ідей і швидкої реалізації суспільних сподівань; 3) наявність у провідній верстві стартових можливостей (як-то: попередній досвід управлінської роботи, авторитет серед населення політичної сили, котру представляє та чи інша особа; наявність відповідних матеріальних засобів для ведення організаційної й пропагандистської роботи; 4) встановлення відповідних стосунків із власниками засобів виробництва, як запорука взаєморозуміння та впливовий структурний і фінансовий чинники стабільності процесу державотворення; 5) зовнішньоекономічні відносини з іншими державами та приватними компаніями як можливість додаткового впливу у середині країни; 6) особистісний фактор учасників національно-визвольного руху (способи поводження, маєстатність, відданість справі й несення відповідальності за свої дії чи бездіяльність).

Політика українізації у добу Центральної Ради була у центрі уваги професора *В.Ф.Шевченка* (Київ). Доповідач досить ґрунтовно розкрив цю проблему. Цікава сторінка з історії доби Центральної Ради була представлена у доповіді «Про взаємини Народного міністерства закордонних справ УНР з національними військовими організаціями в Україні» канд. іст. наук *О.Б.Кудлай* (Київ).

Проблема взаємозв'язку подій ХVІІ і революції ХХ ст. перебувала у центрі уваги д-рів іст. наук *В.В.Кривошій* (Київ) («Нащадки козацько-старшинських родин у білому русі») та *В.М.Романцова* (Сімферополь) («Українська національно-демократична революція і суспільний інтерес до історії Гетьманщини»).

Своєрідним підсумком роботи секції стала доповідь «Сутність і наслідки революційних процесів 1917–1920 рр. Погляд із ХХІ ст.» д-ра іст. наук *П.С.Коріненка* (Тернопіль), котрий відзначив, що «історичним фактом залишається те, що українська національно-демократична революція переконана світ і саму себе, що українці здатні до державотворення».

Для участі у роботі другої секції – «Революція і державність» – було подано 28 доповідей, які представляли 29 дослідників з усіх регіонів України, Росії (д-р іст. наук *С.Ісхаков*), а також США (*Я.Пеленський*).

Розпочалася робота секції з виступу д-ра політ. наук, професора кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка *В.І.Головченко* «Українська Народна Республіка в контексті глобальної «першої хвилі демократизації». На проблемі становлення центрального виконавчого органу влади в добу УНР зосередила увагу д-р іст. наук *Т.А.Бевз* (Київ), зазначивши, що «утворенням Генерального Секретаріату Центральна Рада зразу розв'язала велику справу українського державного відродження».

Цікава дискусія відбулася навколо проблеми соборності, яку розпочав канд. іст. наук *І.Л.Голушляк* (Київ), зазначивши, що «одним із головних завдань сучасного державотворення в Україні є консолідація української нації, всіх громадян, збереження територіальної цілісності держави, зміцнення єдності всіх її регіонів, відмінність і розмаїтість яких склалися внаслідок несприятливих історичних обставин. Важливе значення для його розв'язання має зокрема вивчення й врахування багатого досвіду боротьби нашого народу за свою територіальну соборність». Продовжили тему д-р іст. наук *О.В.Добржанський* (Чернівці) з доповіддю «Проблеми Буковини і Північної Бессарабії в політиці урядів України», д-р іст. наук *М.Р.Литвин* (Львів) з доповіддю «Проблема відродження державності й соборності України в 1914–1923 рр.: політика і дипломатичний чинник північноамериканської еміграції» та аспірантка Науково-дослідного інституту українознавства *В.І.Старичнева* (Київ) із виступом «Внесок В.Винниченка в розвиток соборницької ідеї в добу революції».

Із доповіддю «Українсько-мусульманські відносини в контексті 1917 р.» виступив д-р іст. наук *С.М.Ісхаков* (Москва), котрий наголосив, що «українсько-мусульманський політичний досвід революційного 1917 р. є одним із прикладів співпраці в ім'я майбутнього народів, що опинилися в нестабільній ситуації важких випробувань в умовах Першої світової війни і революційних змін у колишній Російській імперії».

Про участь українців у російській армії в діяльності міжнаціональних військових органів (жовтень – грудень 1917 р.) розповів доцент Київського національного університету ім. Тараса Шевченка *Г.П.Савченко*. Проблема локальних «державних» утворень у процесі революційних подій в Україні 1917–1920 рр. у доповіді «Холодноярська республіка в літописі визвольної боротьби українського народу за свою незалежність» розкрила *М.А.Бухальська* (Київ).

По-новому було розкрито проблему зовнішньої політики України в умовах революції. На витоках і сутності українсько-російських відносин 1918 р. акцентував свою увагу мол. наук. співроб. *О.І.Лупандін* (Київ). Із доповіддю «Геополітичні зрушення на теренах України в часи Директорії УНР (1919–1920 рр.)» виступила канд. іст. наук *О.Д.Бойко* (Київ). Поєднання досвіду Української революції й проблем сьогодення, насамперед у виробленні європейських зовнішньополітичних доктрин, розкрили у своїй доповіді канд. іст. наук *С.Б.Буравченкова* (Київ) та мол. наук. співроб. *А.І.Курас* (Київ).

Певним підсумком та узагальненням роботи секції стала доповідь *Л.К.Токаря* (Київ) «Досвід і уроки Української революції в розбудові незалежної України».

У рамках конференції працювала третя секція – «Політичні партії у суспільно-політичному й духовному житті України початку ХХ ст.». На ній виступили з доповідями 11 представників Києва, Москви, Дніпропетровська, Тернополя, Кам'янця-Подільського. Предметом обговорення стали проблеми формування та функціонування політичних партій на теренах України, політичної орієнтації селянства, місця культури і ролі визначних осіб у революційних процесах.

Характеристиці українського партійного спектру був присвячений виступ д-ра іст. наук *О.М.Любовець* (Київ), яка запропонувала власний варіант класифікації українських партій від лівих до правих, проаналізувавши їх основні доктрини й місце в політичній системі на різних етапах революції. Продовженням обговорення проблеми багатопартійності став виступ д-ра іст. наук *В.І.Гусева* (Київ) на тему «Бунд в Україні: від повалення царизму до проголошення УНР (березень–листопад 1917 р.)».

Значний інтерес слухачів викликали доповіді канд. іст. наук *О.В.Михайлюка* (Дніпропетровськ) та *В.С.Лозового* (Кам'янець-Подільський), в яких було порушено питання ідеологічної орієнтації українського селянства. *В.С.Лозовий*, спираючись на значну джерельну базу (преса та спогади селян), показав, як позначилася на психології селянства руйнація старої політичної системи, під впливом яких чинників розвивалися настрої анархізму. *О.В.Михайлюк*, продовжуючи дану тему, зупинився на ролі у цих процесах української інтелігенції.

Ряд виступів був присвячений яскравим діячам революції. Зокрема д-р іст. наук, ректор Українського університету *В.С.Ідзьо* (Москва) у своєму виступі охарактеризував праці М.С.Грушевського з українського питання, написані ним російською мовою в період 1912–1916 рр. *Д.І.Курас* (Київ) розкрив концептуальні підходи щодо вивчення історії визвольної боротьби української нації першої чверті ХХ ст. у працях М.Шаповала. Маловідомій сторінці діяльності прем'єр-міністра УНР В.Чехівського в напрямі створення автокефальної церкви присвятила свій виступ канд. іст. наук *І.М.Преловська* (Київ). Велику зацікавленість викликав виступ д-ра іст. наук *Н.І.Миронець* (Київ) «Українська революція в долі й творчості Павла Тичини», у котрому постать відомого радянського

поета постала в іншому світлі; було показано особисту трагедію, коли його надії та сподівання на результати революції не справдилися.

Ще одним тематичним блоком роботи секції стали проблеми розвитку культури та релігійного руху. Д-р іст. наук *Д.Ф.Розовик* (Київ) висвітлив культурно-освітню роботу громадських організацій Київщини, показавши внесок української інтелігенції у справу формування національної свідомості, поширення знань щодо вітчизняної історії. Усебічний аналіз діяльності Української академії наук доби революції й перших післяреволюційних років зробила дослідниця з Тернополя канд. іст. наук *О.Є.Гомотюк*, довівши, що цей заклад виконував роль координатора українознавчих досліджень.

Емоційну дискусію викликав виступ д-ра іст. наук *М.С.Дорошка* (Київ) «Більшовизація владних структур України в добу національно-демократичної революції 1917–1921 рр.». Доповідач порушив суперечливу проблему, як слід трактувати процес встановлення радянської влади в Україні – як окупацію чи ні? Спираючись на дані архівних матеріалів, він довів, що владні радянські структури формувалися переважно з кадрів, надісланих із центру, відтак проводили тут його політику.

На підсумковому пленарному засіданні 21 листопада було підбито підсумки конференції, заслухано звіти голів секцій. Потім відбулася презентація колективної праці двох інститутів – Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАНУ та Інституту історії України НАНУ – «Україна: Політична історія ХХ – початку ХХІ століття».

Т.А. Бевз (Київ), О.М. Любовець (Київ)

***

6–7 грудня 2007 р. в Кам'янці-Подільському відбулася Всеукраїнська наукова конференція «Формування та діяльність українських національних урядів періоду Української революції 1917–1921 рр.», організована Кам'янець-Подільським державним університетом і Інститутом історії України НАНУ. Захід відкрив ректор КПДУ д-р іст. наук, проф. *О.М.Завальнюк*, який, привітавши учасників, надав слово для наукової доповіді *Р.Я.Пирого* («Рада Міністрів Української держави: склад, структура, функціонування»). У центрі уваги наступних доповідей були політика українізації вищої школи в Україні (1917–1920 рр.) та історичне значення Української революції.

Секційна робота конференції тематично була поділена на дві проблеми: 1) історія національно-державного будівництва і політики українських урядів у період революції, 2) соціально-економічні й національні складові революційних процесів в Україні. У рамках першої теми доповідачами було розглянуто історико-правовий аспект визначення державної території української нації у часи революції (канд. іст. наук *О.Д.Бойко*); проблему федералізму і соборності в історичній перспективі (аспірант *Г.О.Корольов*); проблему створення центрального однорідно-соціалістичного уряду Росії в політиці Української Центральної Ради (канд. іст. наук *О.Б.Кудлай*); політику радянської Росії щодо України в період Брестського миру (мол. наук. співроб. *О.І.Луландін*); проаналізовано новітню вітчизняну історіографію з питання дослідження української національної демократії за часів гетьмана П.Скоропадського (канд. іст. наук *Т.С.Осташко*) й політичну культуру українського селянства у добу революції (канд. іст. наук *В.С.Лозовий*).

Другий блок питань, що став предметом дискусії учасників конференції, був порушений у доповідях д-ра іст. наук *О.А.Пиріг* «Політика більшовиків щодо підприємництва (1917–1920 рр.)», аспіранта Інституту історії України НАНУ *В.В.Скальського* «Польські складники Української революції (березень 1917 – початок 1918 рр.)», канд. філол. наук *Є.І.Сохацької* «Іван Огієнко на сторінках «Нової Ради».

Підбиваючи підсумки дводенної роботи, учасники наукового заходу відзначили, що у ході конференції було розглянуто широкий спектр питань, пов'язаних із процесом формування та діяльності українських національних урядів, його представників у галузі політики, економіки, військового будівництва, міжнародних відносин, права, культури, освіти, церкви тощо. Було ухвалено ряд рекомендацій. Зокрема періодично проводити всеукраїнські наукові конференції, присвячені проблемам Української революції, за участю співробітників Інституту історії України НАНУ й учених із регіональних університетів, продовжити друк тематичних документів та матеріалів як на загальноукраїнському, так і регіональному рівнях, звернутися до Інституту історії України НАНУ з пропозицією виступити координатором підготовки багатотомного видання «Діячі українського національно-визвольного руху 1917–1921 рр.», запропонувати президії Національної академії наук України розглянути питання про встановлення премії вітчизняним та зарубіжним науковцям за видатний внесок у дослідження проблем історії Української революції, а також звернутися до Кам'янець-Подільської міської влади з пропозицією встановити в місті пам'ятник голові Директорії УНР С.Петлюрі.

О.Б. Кудлай (Київ)